

ПОРТУГАЛСКИТЕ КОЛОНИЈАЛНИ ВЛАДЕЕЊА ВО АФРИКА ПОСЛЕДНИ УПОРИШТА НА КЛАСИЧНИОТ КОЛОНИЈАЛИЗАМ ВО СВЕТОТ

— Владимир Точковски —

Во XII и XVIII век, во ослободената од арапско ропство, Португалија доаѓа до првобитна акумулација на капиталот и брз расцут на градовите во крајбрежњето Лисабон и Порто и во внатрешноста Брага и Коимбра. Но се до почетокот на XV век, кога Хенрих Морепловецот, во Сагрес во 1415 година, не ја основа за тоа време најпознатата научико-хидрографска школа, Португалците беа приморци, но не и поморци. При морскиот доход на Сеута во 1415 година 20-годишниот принц Хенрих дозна дека јужно од Атласките Планини се протега големата пустиња Сахара во која се среќават населени оази и дека месните жители (сметал Арапи) испорачуваат каравани преку пустијата кон големата река и оттаму донесуваат злато и црни робови.

Откривање на бреговите на Африка и трговија со робови

Немајќи сили да се впуштат по бреговите на Западна Европа, а протегајќи се на најјужните брегови на Атлантска Европа, Португалците се упатуваат кон југ покрај бреговите на Африка. Веќе во 1419 година достигнуаат до островото Мадеира (madeira — шума) на околу 900 км. југозападно од Португалија. Островот не беше населен и беше доделен на феудално владеење на „откривачите“. Во 1432 година португалските морепловци достигнуаат до островот Санта Марија, од групата Азорски Острови, на околу 1400 км. западно од Португалија. Во почетокот на четириесеттите години на XV-от век Азорските Острови почнуваат да ги населуваат колонисти. Така Азорските Острови станаа школа за далечни морски патувања, а Мадеира важна станица за продор кон западните крајбрежја на Африка. Како поплатни станици користени се и некои од Канарските Острови завладеани од Кастилијанците (Шпанците).

Веќе во 1434 година Португалецот Жил Еанш с фатен во кримчарењето со робови кои ги грабнал на Канарските Острови. Со тоа почнува и алчноста за робови. Веќе во 1443 година португалските морепловци заобиколувајќи го ртот Бланко (португалски Бранку на 21° северна широчина) ги открија песочните острови Арген, од каде однесоа околу 30 робови и за добра цена ги продадоа во Ансабон. Веќе во наредната 1444 година во лов по луѓе беа испратени шест бродови кои донесоа „165 главни мажи, жени и деца“ робови. Алчноста за робови го забрза темпото за одење на сè појужните брегови во лов на црни луѓе.

Во 1445 г. експедиција од 26 пловни објекти во лов по робови стигна до устието на реката Сенегал и Зелениот Рт (Кап-Верде). Почнувајќи од устието на Сенегал кон југ Португалците среќаваа Црнци кои на робовските пазари беа на поголема цена од мелезите и европеидите што ги среќаваа северно по Сахарското крајбрежје.

Во 1446 година Португалците пловеја по устието на Гамбија, а во 1447 година навлегоа по реката Когон каде за првпат наидоа на спротивставување од месното население.

Во 1456 година откриени се Зелениот Острови, а неколку години по откривањето им се населија и првите колонисти.

Алчноста за робови беше основната причина за „запознавање“ на ливнејскиот брег на Африка. Не подоцна од 1473 година португалските морепловци го откриле на 4° СГШ, вулканот Камерун и островите: Фернандо. По наспроти Камерун, и Принципе и Сан Тома на самиот екватор и достигнале до 2° ЈГШ.

Северниот брег на Гвинејскиот Залив откри широки можности за трговија со слонова коска, експлоатација на злато и лов на робови. Поради ова продорот кон јужните брегови продолжи дури во 1481 година и до 1884 година португалските експедиции достигнаа до 22° ЈГШ и на ртот Кросс (21,5° ЈГШ) поставија каменен столб со португалски грб, името на кралот и морепловецот и датумот на откривањето.

Со последните патувања беше откриен брегот на Ангола и дел од брегот на Намибија.

Во 1488 година Бартоломео Дијаз го обиколува ртот Добра Надеж, најјужниот рт на Африка, и влегува во Индискиот Океан со што ја остварува дамнешната желба на Португалскиот двор — откривање морски пат за Индија. Веќе на 1 март 1498 година Васко Де Гама, со цел да стигне во Индија, со експедиција од три брода стигна до пристаништето Мозамбик, на 15° ЈГШ на источниот брег на Африка. На 1 април истата година флотата на Гама исплови од Мозамбик кон север, на пат за Индија.

Во текот на XVI до XVIII на бреговите на Африка португалските трговци со робови воспоставија редница упоришта (бази) за трговија со робови, слонова коска и друго. Во втората по-

ловина на XIX век, при империјалистичката поделба на Африка, Португалска Гвинеја, Ангола и Мозамбик станаа португалски колонии со вкупна површина од 2.066.000 км² и 13.320.000 жители во 1969 година. Португалски владеења во Африка се уште: Зеленортските острови со 4.033 км² и 230.000 жители и островите Принсипе и Сан Томе со површина од 964 км² и околу 60.000 жители.

Во 1951 година Португалија сите колонијални владеења ги прогласи за прекуморски провинции за да го маскира колонијализмот.

Гвинеја Бисао

Гвинеја Бисао, поранешна Португалска Гвинеја, лежи на Атлантскиот африкански брег, северно и јужно од 12-от северен напоредник, помеѓу Сенегал и Република Гвинеја. Во состав на оваа прекуморска португалска провинција влегуваат: континенталниот дел, островите Балама, Комо и Тристан и островската група Бијегос со вкупна површина од 36.125 км², и Зеленортските острови со површина од 4.033 км² и 230.000 жители.

Континенталниот дел на Гвинеја Бисао претставува крајморска рамница, на места заблатена, која во внатрешноста се издига до 250 м. н. в. Брегот е расчленет со естуари на реките. Климата е субекваторска монсунска со дождлив летен и сушен зимски период. Средномесечните температури во јануари се 24°C и во јули 26°C. Средногодишните врнежи се движат од 2000 мм. по крајбрежјата до 1200 мм во внатрешноста. Од исток кон запад течат кратките но полноводни реки Кашеу, Жеба и Карубал. Растителниот свет е преоден од шумска савана во вечно зелени субекваторски шуми богати со: мајмун, биволи, леопарди, дивни свињи, змији и птици.

Населението не е попишувано и проценките за неговиот број се различни: За 1950 година — 510.800 жители, 1958 година — 559.000 жители, за 1969 година 530.000 жители и за 1972 година 480.000 ж. Ако се има предвид дека за годините 1963 — 1969 просечно годишно населението се зголемувало по стапка од 2% тогаш во однос на 1958 година денес би требало да има околу 600.000 жители. Стопански активни се околу 312.000 жители, од тоа 90% во земјоделството. Околу 80% од населението припаѓа кон атлантската западна бантоидна јазична група, а северноисточниот дел на земјата на јазичната група Манде. Португалци има околу 2500, а има и местиици. Најголем дел од населението е неписмено. Училиштата главно ги посетуваат Португалците и местииците. Наставата се изведува на португалски. Во 1966/67 учебна година основните училишта ги посетуваат 17.800 ученици, единственото средно училиште 446 ученици, и професионална подготовка во основните училишта добиле 652 ученика. Домородечкото население завршува главно I и II

оодделение од основното училиште со што се стекнува само со писменост. На ослободените територии се води борба за ликвидирање на неписменоста.

Гвинеа Бисао спаѓа во стопански најзаостанатите земји во Африка. Основно занимање на населението е тропското земјоделие. Земјата им припаѓа на португалските колонизатори или месните феудалци кои ја делат на селаните под наем. Се уште се користи и принудната работа на плантажите на Португалците. Се обработува само 9,4% од земјишниот фонд.

Главни земјоделски производи се: кикириките (65.000 тони во 1968 година), ориз (130.000 тони — 1968 година) и маниока (35.000 тони), кои се произведуваат од земјоделското население, и на плантажите кокосови оревни, палмино масло (8.000 тони) памук, рицинус, каучук, какао, шеќерна трска. Распространето е и собирање плодови на кокосова и маслена палма во шумите.

Стоочарството е развиено, но екстензивно. Се одгледуваат околу 245.000 говеда, 107.000 свињи, 62.000 овци, а по крајбрежјата развиен е риболовот. Шумското богатство го експлоатираат португалски капиталисти. Годишно се експлоатира 430.000 м³ огревно дрво.

Од индустријата главно е развиена прехранбената индустрија за првична обработка (душпилници за ориз, за шеќерна трска во шпиритус, за кикирики и др.), потоа пилани, сиров каучук, керамика. Фабриците за целулоза произведуваат годишно 320.000 м³ квалитетна тропска дрвесина.

Сообраќајот базира на 3500 км. патишта од тоа 2200 км. со тврда подлога, и 800 км. пловни реки. Развиен е и крајбрежниот морски сообраќај. Во градот Бисао изграден е меѓународен аеродром.

Оваа територија беше главно упориште во трговијата со робови. Во XVI до XVIII век стотници илјади робови беа извезени во Америка и Источна Индија. На ловот на робови населението не ретко се спротивставуваше. Во 1908 година избувна и антиколонијално востание кое продолжи до 1915 година. Ослободителното движење особено се разгоре по II Светска војна. Во 1956 година беше создадена национално револуционерна партија Partido Africano da Independencia da Guine e Cabo Verde — PAIGC, која застана на чело на ослободителното движење. Во 1961 година се премина кон вооружена ослободителна војна. Во 1963 година речиси цела Гвинеја беше опфатена од вооружени борби. Во 1971 година вооружените сили на ослободителното движење контролираа преку 1/2 од територијата на Гвинеја Бисао, а во 1973 година 2/3, и во мај ослободената територија е прогласена за самостојна република. На слободната територија се формирани месни органи на револуционерна власт и се организира народното стопанство.

Ангола или Португалска Западна Африка

Ангола, заедно со територијата Кабинде (7.270 км²) северно од реката Конго, помеѓу Народна Република Конго, Заир и Атлантскиот Океан е најголемата по територија португалска колонија со површина од 1.246.700 км². Се протега помеѓу 5-от и 17-от јужен напоредник на атлантското крајбрежје на Африка и се граничи со: Демократска Република Конго, Заир, Замбија, Босвана и Намибија. Под португалска управа е од 1575 година до денес со прекин од 1641 до 1648 година. Во епохата на империјалистичката поделба на Африка, во последната четвртина на XVIII век, Португалија не успеа да ги соедине своите владеења на западниот и источниот брег во Јужна Африка — Ангола и Мозамбик. Според договорите помеѓу колонијалните сили (Португалија, Белгија, Англија и Германија) во 1885 до 94 година определени се сегашните граници и на оваа португалска колонија.

Природни одлики. — Поголемиот дел од Ангола го чини висорамнина од преку 1000 метри која стрмно се спушта кон тесната крајбрежна рамнина (широка 50—200 км.). Највисока точка на висорамнината е врвот Моко (2 610 м.) во масивот Бие. Протегајќи се на африканската платформа територијата на Ангола, иако недоволно проучена, е богата со наоѓалишта на скапоцени камења, а откриени се и наоѓалишта на нафта, мрк јаглен, железни манганови, бакарни, цинкови и оловни руди, потоа руди на ванадиум, титан, уран, злато, лискур и др.

Климата во внатрешноста е субекваторска монсунска, со дождлив летен и сушен зимски период, а во приморјето тропска пасатска и сушна. Средномесечните температури на најтоплиот месец (по крајбрежјето март или април, а во внатрешноста октомври или ноември) изнесува од 21°C до 27°C и најстудениот, јули или август, 15—22°C. Годишната количина врнежи во внатрешноста се движи од 1000—1500 мм. во северниот и средишниот дел, и 500 мм. на крајниот југ, а во приморјето од 500—250 мм. во северниот дел, и од 100—50 мм. на крајниот југ.

Реките од Ангола припаѓаат на сливните подрачја на Конго, и Замбези, а непосредно во Атлантскиот Океан се вливаат поголемите реки Кванза и Кунене. Богати се со брзаци и водопади и погодни се за искористување на хидроенергетскиот потенцијал. Во 1967 година, во хидроелектрани имаше инсталиран капацитет од само 269 мв.

Население. — Според пописот на населението од 1970 година во Ангола живееја 5.673.000 жители.

Стапката на годишниот природен прираст на населението изнесува 17‰ (во 1960 година стапката на наталитетот 48,4‰ и

стапката на морталитетот 33,3‰), така што во 1974 година во Ангола би требало да има околу 6 милиони жители. Во последните дваесет години португалската влада ја стимулираше имиграцијата на Португалци во Ангола со доделување на најдобрите земји одземани од домородците. Само во периодот 1955—60 година имигрирале околу 55.000 Португалци. Од завладувањето со Ангола од средината на XIX век, главно занимање на Португалците беше трговија со робови. Се смета дека во ова време се извезени од Ангола над 5 милиони Црнци робови во Бразил.

Околу 96% од населението во Ангола се припадници на околу 10 народи и народности од Банту јазичната група и околу 7000 жители Бушмани. Португалци во Ангола има, според најновите вести, околу 500—600 најави службеници, припадници на вооружените колонизални сили и земјопоседници. Службен јазик е португалскиот. Во 1960 година преку 90% од домородечкото население беше неписмено. Во 1965/66 учебна година посетуваа преку 218.000 ученици основно училиште, преку 15.000 ученици средни училишта, околу 14.000 средни стручни и занаетчиски училишта и 936 ученици учителски школи. Во 1963 година во главниот град Луанда основан е универзитет на кој во учебната 1966/67 година се школуваа околу 600 студенти. Домородците завршуваат главно II одделение на основното училиште и се школуваат во одделни само за нив, училишта.

Голем број од населението, особено во северните делови, страда од тропски болести (маларија, аспра, голема сипаница, болест на спиење и др.), а исто така и од венерични болести, туберкулоза, детоки и цревни заразни болести. Медицинската служба е неразвиена. Во 1964 година во Ангола имаше 387 лекари, 19 стоматолози, 66 фармацевти и околу 950 друг медицински персонал (еден лекар на 13.000 жители, и еден стоматолог на преку 21.000 жители). Од тропски заразни болести мизгу страда и добитокот.

Стопанство. — Ангола е стопански неразвиена аграрна земја со големи природни богатства, те претставува извор на сировини како за Португалија, така и за земјите чии капитални се вложени во стопанството на оваа земја (британски и во поново време на САД и Сојузна Република Германија).

Иако најголемиот дел од домородечкото население живее од селско стопанство, пазарни вишоци и комерцијални култури се одгледуваат главно на големите плантажи и фарми на одделни европски капиталистички компании и португалски колонисти. Селскостопанските имоти на домородечкото население се мали и на слабопродуктивни земјишта.

Најважна комерцијална култура што се одгледува плантажно е кафео. Втрее во северните делови на земјата, северно и јужно од реката Кванза. Годишното производство изнесува

над 229.000 тони, (Во 1967 година извезено е 196.500 тони кафе од тоа само во САД 56.000.) Во приморската низија, со иригациони системи (наводнување и одводнување), се одгледува памук на околу 40.000 хектари со годишно производство од 14.000 тони семе и 9.000 тони влакно, маслена палма (35.000 тони палмово масло) и кокосова палма (7.000 тони ореви). На висорамнината се одгледуваат главно жита. Домородечкото население во северните области одгледува пченка (годишно производство во 1967 година 380.000 тони), а во јужните сирак, а колонистите — пшеница (околу 22.000 тони годишно). Производството на ориз е мало, само околу 30.000 тони годишно. На висорамнината се одгледуваат уште тутун (7.000 тони), кикирики (32.000 тони) и аниса (околу 61.000 тони годишно производство, а од тоа над две трети се извезува). Од комерцијалните култури се одгледуваат уште: какао, рининус, каучук и сусам, а за прехрана на населението: прав, просо, маниока и др. Во последно време се цени одгледувањето на јужно овошје, ананас и банани.

Шумите покриваат 34,7% од вкупната територија на земјата и годишно се експлоатираат околу 6.000.000 m³ дрво.

Стоочарството е развиено главно во централните и јужните висорамнински области каде не живее мувата це-це. Добиточниот фонд 1965/66 година изнесуваше 1.500.000 говеда, 135.000 овци, 478.000 кози, 312.000 свињи, и околу 5.000 товарни животни, магарница, коњи и маски. Стоочарството е екстензивно и се извозуваат само кожи.

Морето крај брегот на Ангола е богато со риба. Годишно се ловат околу 300.000 тони морска риба, од тоа 37.000 тони се суши, 1.800 тони се конзервира. Развиен е и китоловот. Годишно се произведуваат околу 50.000 тони рибно брашно и 5.000 тони рибно масло.

Со енергетски извори Ангола е богата, но поради неразвиеноста на стопанството недоволно се искористени. Освен богатството со хидроенергетски потенцијал на реките, откриени се и лежишта на мрк јаглен и нафта. Вкупниот инсталиран капацитет во електричните изнесува 351 MW и во 1967 година произведени се само 373 милиони Kwч електрична енергија. Од 1958 година се експлоатира и нафта. Во 1967 година произведено е 905.000 тони нафта која главно се рафинира во Луанда.

Од другите земноенерални богатства се експлоатираат дијаманти (произведено во 1968 година 1.657.000 карати од тоа преку 3/4 се извезуваат), железна руда (произведено во 1967 година 1.154.000 тони), бакарна руда (1.100 тони чист метал), манган (8.200 тони), асфалт 35.000 тони и др. Од морската вода се експлоатира 78.000 тони годишно готварока сол.

Преработувачката индустрија е слабо развиена. Освен рафинеријата во Луанда од поголемо значење се: цементарницата во Лобито со годишно производство од 279.000 тони це-

мент, а произведува и азбестно-цементни производи, фабрика за целулоза и хартија и фабриката во изградба за алуминиум. Од прехранбената индустрија, освен лушпилиниците за ориз и памук и фабриките за масло, од поголемо значење се: пиварниците (годишно производство 418.000 хл. пиво) шеќераните и фабриките за цигари со годишно производство од 1.730 тони цигари и 19 тони тутун.

Сообраќајот иако не е доволно развиен, територијата на Ангола има важно сообраќајно значење. Поголеми морски пристаништа се: Лобито, Луанда и Мосамедиш, низ кои во 1967 година е направен промет на стока од 3.135.000 фрл. од тоа повеќе од 2/3 се паѓа на извоз. Прекуморскиот и крајбрежен сообраќај го одржува главно Португалското национално бродарско друштво. Преку пристаништето Лобито се одвива прекуморскиот промет и на Заир.

Железниците располагаат со мрежа од 3.256 км железнички пруги кои го поврзуваат атлантското крајбрежје со висорамнината. Од Бенгуала (Лобито) на атлантскиот брег тргнува трансконтинентална железница која преку Заир, Замбија излегува на брегот на Индискиот Океан во Мозамбик, со еден крак кај Бенра и со друг кај Лоренцо Маркеш. Од Лобито до Лоренцо Маркеш трансконтиненталната пруга е долга 5.638 км. Во 1967 година железниците во Ангола превезоа 1.446.000 патници и 3.860.000 тони стока.

Патната мрежа во 1964 година изнесуваше 45.160 км. Во 1967 година по патништата на Ангола сообраќаа 55.500 патнички автомобили и 21.900 камиони.

Освен реката Кванза пловна 240 км спротивно од устието, другите реки не се погодни за пловидба.

Авиосообраќајот сè уште не е развиен. Годишниот промет на патници изнесува околу 49.000 допатувани и толку отпутовани патници, но низ аеродромот во Луанда минуваат повеќе меѓународни авиолинии.

Во надворешнотрговската размена основни извозни стоки се: кафето, на кое се паѓа околу 1/2 од вредноста на вкупниот извоз во 1967 година, дијамантите, 1/6 од вредноста на извозот, потоа: сисалот, рудите, маслото, памукот, дрвото, шеќерот, сушената риба и друго. Во увозот доминираат машини и опрема, транспортни средства, текстил, метали и метални производи и вино. Надворешно трговската размена се одвива главно со Португалија, а значајно место во размената заземаат и САД, СР Германија, Холандија и Велика Британија.

Бидејќи сè до оредината на XIX век главно занимање на Португалците беше трговијата со робови уште во XVIII—XIX век во Ангола избувнуваат редица востанија. Ваквата положба го сопираше продорот на колонизаторите во внатрешноста така што потполна окупација од страна на Португалците е извршена

дури кон почетокот на дваесеттите години од овој век. Жестокостите на колонијалниот режим предизвикаа стихиски отпор против колонизаторите и по Втората светска војна. Во 50-тите години на овој век никнуваат и првите организации на домородечкото население. Во 1954 година формиран е Сојузот на народите на Ангола — СМА, а во 1956 година Народното движење за ослободување на Ангола НДОА. Под раководството на НДОА на 4. II 1961 година во Луанда избувна востание на домородечкото население што претставува и почеток на народно-ослободителната војна на анголскиот народ. На разгорената ослободителна војна колонизаторите го засилија масовниот терор над населението. Како резултат на теророт, во 1968 година, над 300.000 луѓе од Ангола пребегаа во соседните слободни држави.

Мозамбик — Португалска Источна Африка — Мозамбик се протега помеѓу $10,5^{\circ}$ и 27° од ЈГШ, од брегот на Индискиот Океан односно Мозамбичкиот Канал до близу 30° ИГД, помеѓу државите: Танзанија, Малави, Замбија, Јужна Родезија и Јужноафриканската Република. Опфаќа површина од 784.961 km^2 и според претходните податоци од пописот на населението од 1970 година има 8.233.000 жители.

Природни одлики. — Во релјефот на Мозамбик превладуваат висорамнини, главно во северниот дел и внатрешноста, и крајморска низина јужно од долниот тек на реката Замбези.

Северно од реката Замбези е висорамнината Мозамбик со просечна височина до 700 метра, над која одделни островски планини се издигаат до 1.500 и 2.000 метра. Висорамнината ја чинат стари кристалести карпи силно расчленети со раседи.

Јужно од Замбези, по крајбрежнетио на Мозамбичкиот Канал се протега, до 400 км широка, низина со надморска височина под 200 метри. Низината е прекриена со кварцетрни напласти. Крајбрежната зона на низината е рамница со лимани и блата. Бреговата линија е назабена со затони и ували, а долж брегот се среќаваат мноштво корални гребени и песочни острови кои ја отежнуваат пловидбата и пристанувањето.

Западно од висорамнината Мозамбик и крајморската низина земјиштето се издига во масивот Горонгоза (2.000 м), вулканските планини Лебомбо (805 м) и кристалестото плато Матабеле. Иако геолошки сè уште не е добро проучена, територијата на Мозамбик има индиции дека е богата со лежиште на ураниумови руди, јаглен, боксит и злато.

Климата е тропска со врнежлива летна и сушна зимска сезона. Среднојануарските температури се движат од 30°C на север до 26°C на југ, а среднојулските од 20° до 15° . Средногодишните врнежи се движат од 750 до 1.000 мм. Најмногу врнежи добива крајморската низина (градот Беира — 1.430 мм), а најмалку југозападните области околу 500 мм.

Речната мрежа е густа, и реките речиси паралелно од внатрешноста течат кон океанот. Речниот режим е во зависност од климатските сезони со максимален водостой во дождливата летна сезона. Најголеми реки се: Замбези, Лимпопо, Саби или Саве и Рувума, но поради релјефот пловни се само во долниот тек во крајморската низија. На Мозамбик му припаѓа и дел од езерото Њаса и езерото Ширва или Шилва.

Во северниот дел на земјата виреат листопадни шуми кои ги губат мисјето во сушниот период. Јужно од шумите е зоната на високотревни савани, а на југот од Мозамбик во внатрешноста се нискотревни савани и полупустини. По крајбрежјата виреат шуми од кокосова палма.

Населението во најголем дел го чинат Банту црнци, 98,2% од вкупното население. На крајниот југ има припадници на народите Зуму и Свази, а во северноисточното приморје Свахили. Освен тоа во Мозамбик живеат околу 100.000 Европјаци главно Португалци, 32.000 мелези, 17.000 Индијци, и околу 2.000 Кинези според поранешните пописи и проценки.

Иако стапката на natalitetот е висока поради големата смртност, особено кај доемчињата и преку 50%, годишната стапка на природниот прираст се движи на околу 13⁰/₀, така што денес Мозамбик би требало да има околу 8,5 милиони жители. Населението страда од заразни болести, особено од: маларија и туберкулоза, болеста за спиење, голема сипаница, менингитис и др. Од вкупното население околу 15% живеат во градови. Девет града имаат над 50.000 жители, а градовите Инхамбане, Нампула, Квеланлеоне и Лоценцо Маркез имаат над 100.000 жители.

Стопанство. — Иако Мозамбик е релативно густо населен, преку 10 жители на 1 км², земјиштето е сè уште неискористено. Од вкупната површина на земјата на обработливи земјишта се паѓа само 3,4% или 26.490 км², на ливади и пасишта 56,2%, шуми — 24,8% и неполодно и необработено земјиште — 15,6%. Основниот дел од земјишниот фонд е одземен од месното население и прогласен за „државна земја“ која ја дели колонизациската администрација на странски компании. Месното население, под ропски услови, добива земја во закуп. Долното поречие на Замбези, нејзината делта и крајбрежната рамнина на југ до устието на реката Саре е област на плантажи за комерцијални извозни култури: шеќерна трска, кокосова палма, ориз и агава. Исто така овие култури превладуваат и по долното течение на реката Лимпопо. Во северозападните делови на земјата се чајните плантажи, а во сушните области се одгледува памук, тутун, кикирики. Домородечкото население, главно во западната внатрешност на земјата, одгледува пченка, просо, грав и памук.

Селското стопанство дава годишно: памук — 78.000 тони семе и 39.000 тони влакно, сисал — 30.700 тони, мањока — 42.000 тони, чај — 14.000 тони, тутун — 2.500 тони, кенаф — 4.000 тони, кикирики — 21.000 тони, пченка — 148.000 тони, ориз — 79.000 тони, пченица — 10.000 тони. Од плантажните шуми со кокосова палма, годишно се експлоатираат 320.000.000 кокосови ореви и 38.000 копра. Од овоштите се одгледуваат: банани (25.000 тони) и јужно овоштие (портокали 9.000 тони, греј-пепрути 4.000 тони и лимони 1.000 тони годишно производство).

Во шумите годишно се експлоатираат околу 7,500.000 м³ скапоцено дрво, во галериските шуми родезиски махагони, во суптропските шуми црвена ебановина и на планинските падини т.п. млански кедар.

Сточарството е екстензивно и страда од мувата це-це. Добиточниот фонд е ограничен, околу 1.100.000 грла говеда, 106.000 овци, 431.000 кози, 100.000 свињи и 13.000 магарина. Рибливот е примитивен и дава годишно околу 3.500 тони риба.

Од енергетски извори во Мозамбик се среќаваат: јаглен (годишно производство околу 300.000 тони) и хидроенергија досега неискористена. Започната е градба на голема хидроелектрана на реката Замбези, но засега вкупниот инсталиран капацитет во електраните изнесува 210,5 мв, а производството на електрична енергија — 242.000.000 квч или просечно по жител 34,5 квч годишно, што изнесува само 45% од просечното годишно производство на електрична енергија по жител во Југославија во 1939 година.

Индустријата е неразвиена и служи главно за преработка на сировините за извоз. Позначајни индустриски објекти се: рафинерија за нафта со капацитет од 500.000 тони, фабриките за шеќер со годишно производство од 179.000 тони шеќер, цементарница со годишно производство од 224.000 тони цемент, фабрика за цигари со годишно производство од 1.590 тони цигари, текстилни предилници кои даваат годишно 2.100 тони памучна преѓа и пиварница со годишно производство од 193.000 хл. пиво.

Сообраќајот е недоволно развиен и служи главно за експлоатација на природното богатство. На мозамбичкиот брег има повеќе добри пристаништа меѓу кои најголеми се: Лоренцо Маркез, преку кои излегува на море и Трансвал, Беира, Накала, Мозамбик, Инхамбане и др.

Железничката мрежа е долга 3.670 км. Главни железнички пруги се оние што ги поврзуваат пристаништата Лоренцо Маркез и Беира со внатрешноста на земјата, Јужна Родезија и Трансафриканската магистрала до бреговите на Атлантскиот во Ангола. По пуштањето на мостот „Долна Замбези“, долг 3.677 м, со железница е поврзана и Малави со пристаништето Беира.

Патната мрежа изнесува 38.000 км од тоа само 11.800 км национални патишта. По патиштата на Мозамбик сообраќаат околу 60.000 моторни возила, од тоа преку 5/6 патнички автомобили.

Преку аеродромите Лоренцо Маркез, Лумбо, Квалимане и Беира се одржуваат редовни авиолинии со Јужноафриканската Република, Јужна Родезија, и Малави.

Во извозот доминантно место заземаат селско-стопанските производи одгледувани плантажно. Само на памук, растителни масла и шеќер, во 1967 година се паѓаше по 41% од вредноста на вкупниот извоз.

Остатоците на Зимбабве, печки за топење метали и остатоци од канали за вештачко наводнување, свидетелствуваат за високиот степен на општествен развој на населението од Мозамбик пред идејето на Португалците. При пристанувањето на Васко Де Гама во 1510 година, кога Португалците ги освојале териториите јужно од реката Рувуми, Португалците водела борба со Арапите и месното население. Од завладувањето на крајбрежието на Мозамбик (во внатрешноста Португалците навлегоа дури кон крајот на XVI-от век по распаѓањето на државата Мономотапа) па до крајот на XIX век оваа територија беше полигон за лов на робови (иако робството формално е укинато во 1878 година) и база за морските патишта за Индија. Во 1928 година Португалија склучи конвенција со Јужноафриканскиот Сојуз (денешна Јужноафриканска Република) за врбување на месното население од Мозамбик за работа во рудниците на Јужна Африка што претставува своеобразна форма на трговија со робови. Принудната неплатена работа е формално укината во 1925 година.

Робовоката експлоатација и општествено-политичките промени што настанаа во светот и Африка по Втората светска војна имаа одраз и во оваа земја. Во 1964 година борбата за независност на Мозамбик доби облик на вооружени акции под раководството на Фронтот за ослободување на Мозамбик. — Фелимо (Frente de Libertação de Moçambique Felimo). По политичките промени во Португалија националните сили за ослободување на Мозамбик водат преговори со новата португалска влада за добивање на независност, но во последно време и „белото население“ формира политички организации со цел да води преговори за независноста, или да узурпира власта слично како во Јужна Родезија.

*
* * *

И на крајот да заклучиме. Првобитната акумулација на капиталот во Португалија и алчноста за брзо збогатување преку грабеж и лов на луѓе, во почетокот на XV-от век, ја вброи

Португалија во редот на поморските држави. Португалските морепловци станаа „откривачи“ на светот и најбрутални трговци со робови, а Португалија најбрутална современа колонијална сила. Политичките промени што настанаа во Португалија во април 1974 година ветуваат дека во најскора иднина ќе исчезнат од оветската сцена и последните упоришта на класичниот колонијализам, и португалските колонии во Африка, по повеќе од петвековно ропство, ќе се добијат со независност како што веќе кон крајот на август оваа година стана со Гвинеја Бисао и Зеленортските Острови, со која португалската влада потпиша спогодба за пренесување на власта.

Битола, 28. 08. 1974 год.

(работено по литература)

